



NİZAMİ GƏNCƏVİ ADINA  
MİLLİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MUZEYİ

ISSN 2522-4808 (Print)  
ISSN 2702-0034 (Online)

# RİSALƏ

*Elmi araşdırmalar jurnalı*

## № 1 (28)



Bakı – “Elm və təhsil” – 2025

**Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi**  
**Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi**  
**Elmi Şurasının 16 may 2025-ci il tarixli (protokol № 5)**  
**qərarı ilə çap olunur**

*Baş redaktor:*

**Rafael Hüseynov,**  
*akademik*

**Redaksiya heyəti:**

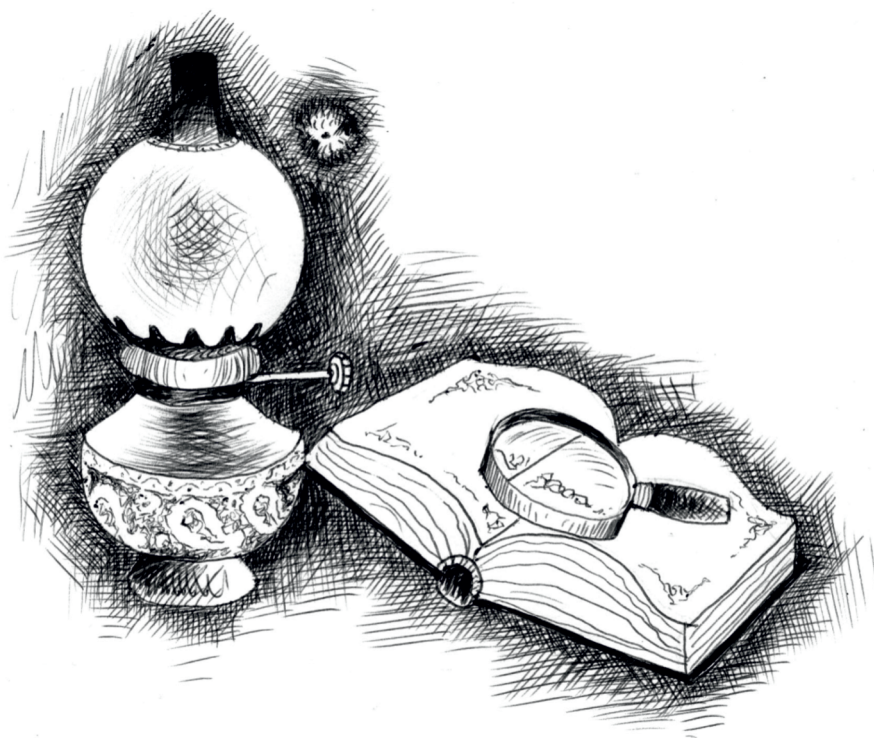
**Kamil Allahyarov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan**  
**Xatirə Bəşirli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan**  
**Şəfəq Əlibəyli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan**  
**Aida Qasımova, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan**  
**Tofiq Məlikli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan**  
**Rəhilə Qeybullayeva, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Bakı Slayyan Universiteti, Azərbaycan**  
**Mehdi Kazımov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan**  
**Ali Yavuz Akpınar, professor, doktor, Boğaziçi Universiteti, Türkiyə**  
**Hasan Cavadi, professor, doktor, Kaliforniya Universiteti, ABŞ**  
**Firuzə Melvil, doktor, Kembridj Universiteti, Böyük Britaniya**  
**Özgen Felek, professor, doktor, Yel Universiteti, ABŞ**  
**Campiero Bellinceri, doktor, Venesiya Ka Foskari Universiteti, İtaliya**  
**Mbaye Lo, professor, doktor, Dyuk Universiteti, ABŞ**  
**Hendrik Boesoten, professor, doktor, Maynz Universiteti, Almaniya**  
**Nataliya Çalisova, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,**  
**Rusiya Dövlət Humanitar Universiteti, Rusiya Federasiyası**  
**Gulbahor Aşurova, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,**  
**Alişir Navai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və Ədəbiyyatı Universiteti, Özbəkistan**  
**Şodimaxammad Sufiyev, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,**  
**Tacikistan Respublikası Elmlər Akademiyası, Tacikistan**  
**Zemfira Səfərova, akademik, AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu, Azərbaycan**  
**Cəfər Qiyasi, AMEA-nın müxbir üzvü, Azərbaycan**  
**Məryəm Əlizadə, sənətsünaslıq doktoru, professor,**  
**Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Azərbaycan**  
**Marko Realini, professor, doktor, İtaliya Milli Tədqiqat Şurası, İtaliya**

**Risalə. Elmi araşdırmalar jurnalı. № 1 (28)**

**Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2025, 116 s.**

Orta əsrlərdə müsəlman Şərqiində yaradılan elmi əsərlər “risalə” adlanırdı. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin klassik ənənəyə riayətlə “Risalə” adlandırılmış, ədəbiyyatşünaslıq və mədəniyyətşünaslıq problemlərinin elmi araşdırmalarından ibarət məqalələr toplusu ildə iki dəfə (yaz və payız) nəşr edilir. Bu elmi araşdırmalar jurnalı məzmunu etibarlı ilə filologiya (Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı, ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbi təhlil və tənqid, folklorşünaslıq, mətnşünaslıq) və sənətsünaslıq (muzeyşünaslıq) sahələri üzrə məqalələri əhatə edir. "Risalə" elmi araşdırmalar jurnalı filologiya və sənətsünaslıq elm sahələri üzrə Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi dövrü elmi nəşrlər siyahısındadır. 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin "Mətbu nəşrlərin reyestrinə" daxil edilmişdir (Reyestr № 4216). Eyni zamanda, "Risalə" elmi araşdırmalar jurnalı 05 aprel 2018-ci ildən EBSCO beynəlxalq elektron məlumat bazasına daxil edilmişdir (Müqavilə № 46516).

# Oxuyacaqlarınız



# RİSALƏ

## *Elmi araşdırmalar jurnalı*

*№1.2025(28)*

### **Mündəricat**

#### **KLASSİK İRS: TARİXİ VƏ NƏZƏRİ PROBLEMLƏRİ**

*HÜSEYNOV Rafael.*

The concept of the veil in classical art and poetry and the veils of Nasimi

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.007](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.007)

*ABDULLAYEVA Şəhla.*

Klassik fars-yəhudi ədəbiyyatının banisi Mövlana Şahin Şirazinin həyat və yaradıcılığına qısa baxış

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.010](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.010)

*DƏMİROVA Cəmilə.*

Ərəb–Siciliya ədəbiyyatında Məhəmməd ət-Tubi izi

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.015](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.015)

*ƏMİRASLANOVA Aynurə.*

Milli mətbəx nümunəmiz paxlava Nizami yaradıcılığında

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.021](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.021)

#### **YENİ VƏ MÜASİR DÖVRDƏ ƏDƏBİ-MƏDƏNİ PROSES**

*BAĞIROVA Könül.*

Şəxsi arxivlərdəki nəsr əsərlərində leksik təhriflər (Cəfər Cabbarlının hekayələri əsasında)

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.025](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.025)

*BAĞIRZADƏ Nəcibə.*

M.Ə.Rəsulzadənin ədəbiyyatla bağlı araşdırmalarında Azərbaycan davası

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.028](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.028)

*QƏDİROVA Afət.*

Satirik jurnallar milli mədəniyyətimizin refleksiya faktı kimi

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.032](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.032)

*MƏMMƏDOVA Aynurə.*

Müznibin qeyri-mətbu şeirləri arxiv materiallarında

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.036](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.036)

*MİKAYİLOV Ülvi.*

İsa Muğannanın bədii nəsrində tale kodlarının təcəssümü

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.042](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.042)

#### **TARİXİ-MƏDƏNİ ABİDƏLƏRİN QORUNMASI VƏ TƏDQIQI. MUZEYŞÜNASLIQ**

*ABİDQIZI Göyərçin.*

Azərbaycan musiqi salnaməsində üç korifey sənətkarın mədəni irsi

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.054](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.054)

*ALMAZOVA Pakizə.*

Muzey işində Qərb təcrübəsi

[doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.059](https://doi.org/10.30546/2702-0034.2025.1.28.059)

UOT: 821.512.162

Nəcibə BAĞIRZADƏ  
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru  
Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi  
[necibe.bagirzade@bk.ru](mailto:necibe.bagirzade@bk.ru)

## M.Ə.RƏSULZADƏNİN ƏDƏBİYYATLA BAĞLI ARAŞDIRMALARINDA AZƏRBAYCAN DAVASI

**Açar sözlər:** M.Ə.Rəsulzadə, istiqlal, Azərbaycan davası, mühacirət ədəbiyyatı, milli ideologiya

**Keywords:** Mohammad Amin Rasulzade, independence, the Azerbaijani cause, national ideology

**Ключевые слова:** М.А.Расулзаде, независимость, азербайджанское дело, эмигрантская литература, национальная идеология

**Giriş.** Mühacirət mətbuatı və ədəbiyyatının ən çox müraciət etdiyi mövzular sırasında Cümhuriyyət, istiqlal, millət sevgisi və vətən həsrəti mühüm yer tutmuşdur. Bolşevik işğalı ilə Azərbaycandan didərgin salınan M.B.Məhəmmədzadə, A.İldırım, M.S.Aran (Sənən), S.Təkinər kimi aydınlarımız ömürlərinin sonuna qədər vətənə dönmək ümidi ilə yaşamış və bu ümidi doğrultmaq üçün bəlli şəraitdə ideoloji mübarizə aparmışlar. Yaxın silahdaşları olan bu mücahidlərlə birgə istiqlalın yenidən qazanılması uğrunda mübarizəsini davam etdirən M.Ə.Rəsulzadə onu "Azərbaycan davası" adlandırmışdır.

O, "Çağdaş Azərbaycan tarixi" kitabında mühacirlərin siyasi və ideoloji mübarizəsi sayəsində Azərbaycan davasının beynəlxalq miqyasda tanındığı və Azərbaycan məsələsinin dünya mətbuatında, müxtəlif dairələrdə etiraf olunduğunu qeyd etmişdir. Bu mübarizənin öndəri də, təbii ki, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə olmuşdur. Türkiyəyə gəldiyi vaxtdan mühacirlərin təşkilatlanmasına, bir neçə mətbu orqanın işıq üzü görməsinə çalışan M.Ə.Rəsulzadənin 1954-cü ildə "Azərbaycan kultür dərgisi"ndə "Azərbaycan davası" adlı məqaləsi dərc edilir. Rəsulzadə yazırdı ki: *"Davamız Azərbaycan davasıdır, bu, tarixi və milli bir davadır. Ciddi bütün davalar kimi, Azərbaycan davasının da qüvvət və həyatiliyi bu böyük fikrin, istiqlal ideologiyasının nəsil-dən-nəslə keçməsidir"* [9, s.14-15]. Azərbaycan davası M.Ə.Rəsulzadənin həm də həyat hekayəsidir. Onu oxuduqca Məhəmməd Əmin bəyin ömür səhifələrini vərəqləmiş oluruq. Rəsulzadə bu davanı vətəndə başlamış, ömrünün sonuna qədər qütbətdə davam etdirmişdir.

"Əsrimizin Səyavuşu" istiqlal tariximizi həm yaradan, həm yazan Rəsulzadənin 1920-ci ildə vətəndə qələmə aldığı son əsərdir. Burada Azərbaycanın həm istiqlal, həm də işğal tarixi aydın şəkildə əks olunmuşdur. Müəllif burada Cümhuriyyətə gedən yol, Cümhuriyyət dönəmində qısa bir zamanda əldə edilən nailiyyətlər, Avropadan, Amerikadan gələn nümayəndə heyətlərinin ölkə ilə hər cür mədəni və ticarət əlaqələrini yaratmaq istəkləri, üçrəngli bayrağın şairlərin ilham mənbəyinə çevrildiyi, türk teatrı və musiqisinin inkişafı, ölkədə söz və mətbuat, vicdan azadlığının mövcudluğu ilə bağlı məlumatlar verir. Əsərin ən təsirli hissəsi Azərbaycanın işğalı ilə bağlıdır: *"Əfəndilər, eşitdiyiniz gurultular millətin deyil, düşmənlərin səsidir.*



*Hakimiyyətinizə uzanan və bizdən təslim olma tələb edən əllər millətin müqəddəs hüququna uzanmış qəsbçi əllərdir. Ağ saqqallı generalımızın məyus halda komandanlıq zirvəsində deyil, deputat kürsüsündə oturması bizi məyus etsə də, bilinməlidir ki, millətdən alınan haqq başqasına təslim edilə bilməz!"* [4, s.49]. Qeyd etmək lazımdır ki, müəllif burada üzərindən sükutla keçdiyimiz bir çox məqamlara da diqqət çəkmiş olur. "Əsrimizin Səyavuşu" qısa bir müddət olsa belə, mövcud olmuş, təəssüf ki, yerli satqınların köməyi ilə düşmən çaynağına keçmiş Cümhuriyyət, istiqlal məfkurəsini gələcəyə ötürən dəyərli bir mənbədir.

M.Ə.Rəsulzadənin ədəbiyyatla bağlı araşdırmaları sırasında mühüm yer tutan əsərlərdən biri də "Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı"dır. Müəllif burada həmin dövrdə bolşevik Rusiyasının əsarəti altında olan Azərbaycanda yaranan ədəbiyyat nümunələrinə müraciət edir. Onların sırasında ilk yer alan şair Əli Yusifdir. Əli Yusif (Ağəli Yusifzadə) Azərbaycan poeziyasının gənc nümayəndələrindən idi. Cümhuriyyətin yarandığı ilk vaxtlarda böyük ümidlər vəd edən bu gənc haqqında "Azərbaycan" qəzetinin 1918-ci il 3 noyabr sayında bir məlumata rast gəlirik: "*Tələbə Əli Yusifzadə təşrini-əvvəlin 26-dan etibarən Maarif Nəzarəti dəftərxanasında kargüzar təyin edilir*" [1, s.25]. Əli Yusif 100 tələbə sırasında Cümhuriyyət tərəfindən Fransaya oxumağa göndərilmiş, Paris Siyasi Elmlər İnstitutunu bitirib vətənə dönmüş, 1924-cü ildə siyasi rejim tərəfindən həbs edilib Sibirə sürgün olunaraq orada dünyasını dəyişmişdir. Məhəmməd Əmin bəy onun Azərbaycanın istiqlalına yenidən qovuşacağı ümidi ilə yazdığı bir şeirdən parçanı əsərinə daxil edib:

Dedilər ki, Azərbaycan türklərinin elində  
Əski atəş yeni başdan alovlanmış, coşmuşdur,  
Əvət, əvət, bir gün Şərqə Kəbə olan bu ölkə  
Yenə onu təqdis ilə ziyarətəh edəcək [4, s.59].

Rəsulzadə bu parçaya əbəs yerə diqqət çəkmir. Əli Yusifin misralarındakı "Şərqə Kəbə olan ölkə", Məhəmməd Əmin bəyin ən möhtəşəm əsəri Şərqdə qurulan ilk Cümhuriyyətə işarət idi. Qeyd etmək istərdik ki, Rəsulzadə istedadına dəyər verdiyi, Azərbaycanın gələcəyi olan bu gənclərin taleyi ilə də yaxından maraqlanmış, onlar üçün hər zaman narahatlıq duymuşdur. 1923-cü ildə Ceyhun bəy Hacıbəyliyə məktubunda o, Əli Yusifin sağ-salamat vətənə döndüyünü, həbs olunaraq işgəncə gördüyünü yazmış, 1924-cü il 22 iyul tarixli məktubunda isə daha ağır bir xəbər vermişdi: "*Son günlərdə on bir dəyərli gənci bir çox işgəncələrdən sonra Rusiyaya sürgün ediblər. Onların arasında Əli Yusif də var*" [5, s.39-40].

Bolşevik diktaturası dövründə həbsə atılan, Sibirə sürgün edilən, orada dünyasını dəyişən daha neçə ədiblər, şairlər vardı. Repressiya maşını ədəbiyyatın təbliğat maşınına çevrildiyi bir zamanda bu prosesdən kənar qalanları əzib məhv etməyə hazır idi. "Ədəbiyyat qəzeti"nin 1937-ci il 9 iyun tarixli nömrəsində bolşevizmin alovlu təbliğatçısı olan şairin "Səhvlərimiz" adlı məqaləsində oxuyuruq: "*III plenum açıq göstərdi ki, uzun müddət sıralarımıza qoşulan Ə.Cavad, Yusif Vəzir, Musaxanlı, Sanılı, Simurq və başqaları cərgəmizdə özlərinə yurd salaraq öz qara keçmişlərindən əl çəkməmiş və ədəbiyyatımıza az ziyan verməmişlər. Talibli, Əli Nazim, Hüseyn Cavid, Müşfiq kibi alçaqlar öz qontrrevolyusion fikirlərini ədəbiyyat sahəsində də aparmışlar*" [3]. M.Ə.Rəsulzadə "Şirvanlı Xaqani" məqaləsində dövrün ictimai-siyasi mənzərəsini, hakimiyyətin ədəbiyyata basqısını açıb göstərən bir sualla

oxucunu düşündürür: *"Fələki Şirvaninin faciəsindən, Xaqaninin həbsə atılmasından bəhs edən qəhrəmanlara bir sormalı: – Hürriyyət şairi Hüseyn Cavid hardadır, milliyyət şairi Əhməd Cavad nə oldu?!"* [2, s.227]. Kütləvi həbsləri "epidemiya" adlandıran Soljenitsinin təbirincə desək, onlar Sovetlər birliyinin hər bölgəsində olduğu kimi, elə o epidemiyanın qurbanı oldular.

Rəsulzadə əvvəl bu hücumlara, az sonra repressiyaya məruz qalan, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində mühüm yer tutan Hüseyn Cavid yaradıcılığını tədqiqata cəlb edir, onun türkçülük ideyaları yayan "Topal Teymur" əsərinin bolşeviklər tərəfindən səhnələrdən yığışdırıldığını, müəllifin tənqidlərlə üzləşdiyini yazır. O, daha sonra dramaturqun "Peyğəmbər" əsərini təhlilə çəkir, peyğəmbərin bir əlində Allahın Kitabı, bir əlində qılınc monoloqundan bir parça verərək qılınc ilə qurulan dövr fikrini bolşeviklərin bəyəndiyini, lakin qılınc kölgəsindəki vətən anlayışını qəbul etmədiklərini vurğulayır. O, Cavidin "İblis" əsərində də şairi heç vaxt tərk etməyən ana düşüncəsinə – milliyyət və türkçülük fikrinə xüsusi bir yer ayırdığını qeyd edir. Bunun zor gücünə işğal edilmiş ölkədə həbslərə və sürgünlərə rəğmən hələ də türklük və istiqlal düşüncəsinin yaşadığının göstəricisi olduğunu vurğulayır.

Rəsulzadə siyasətin ədəbiyyat üzərində ağalığ etdiyi, "ellər atası"na *"Əzizim Stalin, ey ulu rəhbər! Canım da, şerim də qurbandır sana!"* [8, s.135] misralı şeirlər həsr olunduğu dövrdə milli ideologiyanın daşıyıcısı olan, şeirləri türklüyə, üçrəngli bayrağa rəğbətdən yoğrulmuş Ümmügülüm Sadıqzadə, Almas İldırım, Əhməd Cavad kimi sənətkarların poeziyasını yüksək qiymətləndirir, onların tənqid və təzyiqlərə məruz qalması səbəblərinin işğalçı sovet rejiminin müstəmləkə siyasətində olduğunu oxucuya çatdırırdı.

Məhəmməd Əmin bəy "Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı" əsərində Sovetlər birliyində Nizaminin ideallaşdırıldığını, lakin onun türklüyünün və ruslar əleyhinə yazdığı misralarının gizlədildiyini qeyd edir. M.Ə.Rəsulzadənin nizamişünaslıqda yeni cığır açan "Azərbaycan şairi Nizami" monoqrafiyasını da bu yolda bir addım adlandırmaq olar. Onun araşdırması sadəcə Şərqli-Qərbli dünyanın tanıdığı Nizamiyə marağından doğulmamışdır. Rəsulzadənin qarşısına qoyduğu məqsəd Nizamini dünyaya məhz Azərbaycan türk şairi kimi tanımaq olmuşdur. Məlumdur ki, fars dilində yazdığı üçün Nizami əsrlər boyu hər yerdə fars şairi kimi tanınmış və oxucuya təqdim edilmişdir. Rəsulzadə öz monoqrafiyasında bu məsələyə aydınlıq gətirərək şairin yaşadığı dövrün tələblərinə uyğun olaraq bu dildə yazdığını qeyd edir. Məsələn, ingilis dilində yazan Rabindranat Taqorun hind varlığını və mədəniyyətini müdafiə edən əsərlərinin əslində nə qədər milli olduğunu diqqətə çatdırır. Eyni zamanda, Nizaminin də sadəcə Gəncədə doğulub burada da dünyasını dəyişməsinə görə deyil, əsərlərinin ruhuna görə onun türk olduğunu iddia edir və əsaslandırır.

Məhəmməd Əmin bəyin mühacirət dövründə apardığı Azərbaycan davası milli istiqlal fikrinin ötürülməsi ilə yanaşı, bolşevizmin ifşası istiqamətindədir. "Azərbaycan şairi Nizami" əsərində də o, Nizaminin türklüyünü üzə çıxarmaqla bərabər sovet nizamişünaslarının şairin yaradıcılığında öz əksini tapmış bəşəri fikirləri kommunizm ideologiyasına bağlamaq cəhdinin əsassız olduğunu sübut etmişdir. Rəsulzadə yazır: *"Nizaminin "Cənnət şəhəri" dındardır, sovet cənnəti isə dinsizdir. Birincisi Allahu tanıyır, o biri isə rədd edir. Birincidə yalan söylənməz, ikincidə isə yalan ən böyük təbliğat silahıdır... Birinci silahsız və dindar, ikinci təpədən-dırnağa qədər silahlıdır. Birinci fitnə nədir bilməz, ikinci dünyanı bürüyəcək fitnə yuvasıdır"* [7, s.249]. Nizami idealları ilə bolşevizm arasında paralellər aparan Rəsulzadə cəmi bir neçə sətirdə

sonuncuların işğalçı və insanlığa yad simasını ortaya qoyur. Onun monoqrafiyada üzə çıxardığı, "Nizaminin görüşü ilə rus" bölməsində verdiyi məlumatlar isə əks tərəfdə daha böyük narazılıq yaratmış və əsərin Türkiyədə çapına qadağa qoyulması ilə nəticələnmişdi. Həmin hissənin əsərdən çıxarılması tələbinə Rəsulzadə "Onları mən yox, Nizami yazmış" deyərək cavab vermiş, bu üzdən monoqrafiyanın çapı bir müddət gecikmişdir. Bu, M.Ə.Rəsulzadənin apardığı Azərbaycan davasında qarşılaşdığı ilk təzyiq deyildi. O, Ceyhun bəyə göndərdiyi məktublardan birində yazırdı: *"Bizi də burada rahat qoymaq istəmirlər. Bolşevik mətbuatı daima "Yeni Kafkasya" ilə münaqişə edir"* [5, s.40]. Hərçənd ki, mənəvi basqılar, eləcə də fiziki təqiblər çoxdan başlanmışdı. Hələ 1909-cu ildə o, siyasi baxışlarına və fəaliyyətinə görə vətəndə təqiblərlə üzləşmiş, bu üzdən "Tərəqqi" qəzetinin müxbiri kimi İrana getmiş, oradakı fəaliyyətinə görə 1911-ci ildə yenə də Rusiyanın tələbi və təkidi ilə ölkəni tərk etməyə məcbur olmuşdu. 1915-ci ildə "Yeni iqbal" qəzetində dərc edilməsi nəzərdə tutulan bir məlumata görə 2 ay müddətinə həbs edilmişdi. Özü "Stalinlə ixtilal xatirələri"ndə yazırdı: *"Mən də, arxadaş Abbasqulu da çarlıq dövrünün həbsxanalarını boylamış adamlar idik. O zaman da asfalt zəmin üzərinə yataqlarımızı sərər, eləcə yatarıq"* [6, s.34]. İlk gəncliyindən üzləşdiyi təqib və təzyiqlər, Cümhuriyyətin süqutu ilə aldığı zərbələr, mühacirətdə yaşadığı ağır həyat şəraiti belə Məhəmməd Əmin bəyi yolundan, əqidəsindən döndərə bilməmiş, o, apardığı Azərbaycan davasından hər zaman qalib çıxmışdır.

**Nəticə.** Bəs onu müxtəlif adlarla pərdələnib eyni siyasət yürüdən böyük bir imperiya ilə savaştan hər zaman qalib çıxaran hansı qüvvə idi? Rəsulzadənin çox sevdiyi, dönə-dönə müraciət etdiyi misraları xatırlayaq: *"Sən bizimsən, bizimsən, durduqca bədəndə can, yaşa, yaşa, çox yaşa, ey şanlı Azərbaycan"*. Mühacirət poeziyası təpədən-dırnağa kimi vətən həsrəti, istiqlal sevgisi ilə dolu ikən Məhəmməd Əmin bəy nədən Əmin Abid Gültəkinin bu misralarını dilinin əzbərinə çevirib həm özünün, həm bütün mühacirlərin Azərbaycan sevgisinə tərcüman elədi? Çünki bu misraların arxasında vətənin istiqlalı uğrunda savaşanların çəkdiyi mənəvi və fiziki əziyyətlər, işgəncələr, sonu görünməyən məhrumiyyətlər dayanır. Bu, vətənin işğalçıya təslim edərək səfasını sürənlərin deyil, cəfasını çəkə-çəkə sevgisindən, yolundan dönməyənlərin ürək çırpıntılarıdır. "Hakimiyyət xalqa qənim kəsilənlərin əlində olsa da, dünyanın bütün sərhədləri boynumuza dolansa da, bütün yollar üzümüze bağlansa da, bu ayrılıq ədəbiyyət qədər çəksə də, bu həsrət orman yangınları kimi qəlbimizi bürüsə də, səni sevməkdən usanmırıq, əl götürmərik, vətən" deyənlərin iki misraya sığışdırılmış inamının ifadəsidir. Məhəmməd Əmin Rəsulzadəni Azərbaycan davasından qalib çıxaran da məhz getdiyi yolun doğruluğuna, böyük qurbanlar bahasına olsa belə istiqlal fikrinin gələcəyə ötürüldüyünə, göz altındakı külün bir gün yenidən alovlanacağına olan bu inamı olmuşdur.

Əlaqə

E-mail: [necibe.bagirzade@bk.ru](mailto:necibe.bagirzade@bk.ru)

## İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. "Azərbaycan" qəzeti 1918-1920. II cild (noyabr, 1918). ADA Universitetinin təşəbbüsü və dəstəyi ilə nəşr edilir. Transliterasiya edənlər Mehdi Gəncəli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azad Ağaoğlu, filoloq-tərcüməçi. Elmi redaktor Teymur Kərimli

2. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı kitabxanası (kitablar seriyası). Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. Mühacirət dövrü ədəbi-elmi irsindən seçmələr / tərt.ed. nəşr.haz. N.Cabbarlı, Ş.Vəliyev; Bakı: "Elm", c.1, 2016, 365 s.
3. "Ədəbiyyat qəzeti". 9 iyun 1937-ci il, № 25
4. Rəsulzadə, M.Ə. Əsrimizin Səyavuşu. Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi / M.Ə.Rəsulzadə. Bakı: "Gənclik" 1990, 112 s.
5. Rəsulzadə, M.Ə. Məktublar. Şəfibəyçilik. / tərt. ed. ön söz müəl. A.Balayev. Bakı: Kitab Klubu, 2017, 196 s.
6. Rəsulzadə, M.Ə. Bir türk milliyyətçisinin Stalinlə ixtilal xatirələri / M.Ə.Rəsulzadə. Bakı: Qanun, 2018, 128 s.
7. Rəsulzadə, M.Ə. Azərbaycan şairi Nizami / M.Ə.Rəsulzadə. Bakı: Çıraq, 2008, 411 s.
8. Vurgun, S. Əsərləri. Fanar / Bakı: Azərnəşr, 1932
9. Yaqublu, N. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə ensiklopediyası / N.Yaqublu. Bakı: Kitab Klubu, 2013, 506 s.

**Məqaləyə istinad:** Nəcibə Bağırzadə. M.Ə.Rəsulzadənin ədəbiyyatla bağlı araşdırmalarında Azərbaycan davası. Nömrə 1 (28), 2025. səh.61-65.  
DOI.10.30546/2702-0034.2025.1.28.028

*Najiba BAGIRZADE*

## THE AZERBAIJANI CASE OF MUHAMMAD AMIN RASULZADEH

### *S u m m a r y*

Mohammad Amin Rasulzade is a statesman who dedicated his life to the struggle for Azerbaijan's independence, enduring every hardship along that path and never wavering, and whose life and activities serve as an exemplar for generations. His unwavering commitment to the Azerbaijani cause – opposing authoritarianism, Stalinism, and the invading Bolshevik regime until his last breath – is reflected not only in his political work but also in his publications, including "Əsrimizin Səyavuşu", "Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı", and "Çağdaş Azərbaycan tarixi", in his literarycritical research on the works of Azerbaijan's classical authors, and in his scholarly monograph "Azərbaycan şairi Nizami".

*Наджуба БАГИРЗАДЕ*

## АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ ДЕЛО МАГОМЕДА АМИНА РАСУЛЗАДЕ

### *Р е з ю м е*

Мухаммед Амин Расулзада – государственный деятель, посвятивший свою жизнь борьбе за независимость Азербайджана, перенёсший многочисленные тяготы на этом пути и никогда не отвлекавшийся от своей цели, чья жизнь и деятельность являются образцом для последующих поколений. Его непреклонная приверженность азербайджанскому делу – борьбе против авторитаризма, сталинизма и захватнического большевизма до последнего вздоха – нашла отражение не только в его политической деятельности, но и в таких трудах, как «Əsrimizin Səyavuşu», «Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı», «Çağdaş Azərbaycan tarixi», в его литературоведческих исследованиях творчества классиков Азербайджана, а также в научной монографии «Azərbaycan şairi Nizami».

**RİSALƏ.  
ELMİ  
ARAŞDIRMALAR  
JURNALI**